Тетяна ВІЛЬЧИНСЬКА
Галина БАЧИНСЬКА
Оксана ВЕРБОВЕЦЬКА

ТОПОНІМІЧНИЙ ФРЕЙМ У ТВОРЧОСТІ ПЕТРА СОРОКИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.
Випуск 2 (50)
УДК 070:811.161.2'27]:314.151.3-054.7 **DOI:10.24144/2663-6840/2023.2(50).70–75**

Вільчинська Т., Бачинська Г., Вербовецька О. Топонімічний фрейм у творчості Петра Сороки; кількість бібліографічних джерел – 10; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена аналізу топонімічного фрейму у творчості П. Сороки, тобто власних назв природних або створених людиною об'єктів у когнітивному аспекті. Дослідження топонімів як концептуальних одиниць, репрезентантів відповідного фрейму є актуальною проблемою сучасної ономастики. Метою статті було простежити специфіку мовної об'єктивації індивідуального топонімічного фрейму у творчості відомого українського письменника Петра Сороки, зокрема в такому жанрі, як денники, що, за словами самого автора, «народився з потреби сповіді». Завдання полягали в тому, щоб виявити топоніми у денниках П. Сороки, з'ясувати особливості їхнього буття у ментальному лексиконі автора, систематизувати їх з урахуванням специфіки організації індивідуальних онімічних фреймів. Під час аналізу зважали на те, що власні назви, входячи до ментального лексикону, зазнають трансформації, стаючи концептами, які об'єднуються у фрейми та дрібніші утворення – субфрейми. У ході дослідження було встановлено, що проаналізований індивідуальний фрейм включає чотири топонімічні кола: 1) назви малої батьківщини; 2) назви територіальної топонімічної системи, що символізують велику Батьківщину (етнічне коло); 3) назви, пов'язані з родинною пам'яттю та 4) закордонну топонімію. При цьому доведено, що відбуваються активні процеси переходу другого та подальших кіл у перше. Засвідчено, що розглянуті власні назви формують п'ять основних топонімічних субфреймів: ойконімічний, хоронімічний, гідронімічний, оронімічний та мікротопонімічний. Специфікою когнітивного підходу зумовлено те, що одиниці різних субфреймів можуть потрапляти в одне топонімічне коло і, навпаки, компоненти одного субфрейму – у різні кола. Проведений аналіз показав, що для такого жанру, як денники, властивою є висока частотність вживання власних назв загалом і топонімів зокрема. Це допомагає читачеві глибше пізнати мовну особистість автора, змоделювати його образ, зрозуміти внутрішній світ. У результаті дослідження можна зробити висновок про Петра Сороку як людину ерудовану і духовно багату, у денниках якого топоніми є важливим маркером ідіостилю письменника. Перспективи подібних досліджень убачаємо в подальших студіюваннях авторських ононімів, які необхідно поширювати також на творчість інших письменників.

Ключові слова: онім, топонім, фрейм, когнітивна ономастика, денники, П. Сорока.

Постановка проблеми. Органічною частиною кожної мови є оніми. Світ онімного слова в системі вербальних знаків представлений найрізноманітнішими номінаціями, що становлять певний лінгвоментальний дискурс для дослідників національної мови. Лінгвофункціональний простір онімів практично не обмежений, тож й осягнення його відкрите для нових інтерпретацій, що активно ведуться як у зарубіжному, так і в українському мовознавстві. І якщо в 90-х роках минулого століття вчені ще дискутували щодо розвитку літературної ономастики, то сьогодні науковці все більше виявляють інтерес до когнітивної ономастики як нового напрямку вивчення власних назв, які у цьому випадку розглядають не просто в мові чи тексті, а в ментальному лексиконі. Як одиниці ментального лексикону, оніми трансформуються, уточнюються, наповнюються новими смислами, зазнають змін, що дає підстави для тлумачення їх як концептів, що організовуються в онімічні фрейми та їх дрібніші об'єднання – субфрейми. Щодо фреймів, то їх, услід за М. Мінським, розуміємо як поняттєві структури, засоби організації досвіду й інструменти пізнання [Minsky 2019], які «співвідносять елементи чи сутності з певним культурно зафіксованим людським досвідом» [Evans, Green 2006, с. 222].

Спираючись на ономастичні традиції, науковці виділяють різну кількість фреймів, як-от: антропонімічний, теонімічний, ергонімічний, космонімічний, хрононімічний, хрематонімічний, ідеонімічний та ін. Важливе місце серед вказаних фреймів займає топонімічний, що об'єднує різні географічні назви. Подібні назви обіймають широку денонативну сферу, вживаючись на позначення держав, земель, етнічних територій, міст, сіл, річок і гір тощо. Попри тривалий інтерес до топонімів (Д. Бучко, Ю. Карпенко, В. Котович, З. Купчинська, М. Тишковець та ін.), у когнітивному аспекті вказані назви досліджувалися мало, що й зумовлює науковий інтерес до них.

Зауважимо також, що помітно збільшується функціональне навантаження власних назв в авторському тексті, де значною мірою реалізується загальнокультурна, наукова, світоглядна ерудиція автора, а онімне слово нерідко отримує переносно-образне, диференційно-узагальнене, емотивно-стилістичне значення. Зазвичай багато топонімів реалізується в такому жанрі, як денники (щоденникові записи), що народжуються, по суті, з потреби авторської сповіді, бажання щиро поділитися найінтимнішими спогадами зі свого життя.

Окреслюючи актуальність запропонованої теми, зазначимо, що її визначають, з одного боку, наукові зацікавлення топонімами, зокрема в аспекті когнітивної ономастики як репрезентантами топонімічного фрейму, а з іншого, – дослідницький ін-

терес до їхнього функціонального навантаження в щоденникових записах відомого українського письменника Петра Сороки, творчість якого залишається маловивченою.

Аналіз досліджень. Певною мірою засади вивчення власних назв, у тому числі й топонімів, у когнітивному плані демонструють праці, присвячені дослідженню функціональних особливостей онімів у художньому тексті. Так, А. Мойсієнко, декодуючи Шевченкові поетичні тексти, в окремому підрозділі розглядає аперцепційний аспект слів-топонімів. Науковець зазначає, що топоніми у віршах Т. Шевченка обіймають широку денотативну сферу, та виділяє такі групи: а) назви держав, країн, етнічних територій, окремих місцевостей; б) міст, сіл, інших населених пунктів; в) рік, озер, морів, проток, островів; г) гір, могил, урочищ, шляхів, – і робить висновок, що нерідко вони стають «конденсованим образом певної історичної картини, події, яка в контексті набуває відповідного емоційно-оцінного вираження» [Мойсієнко 2006, с. 222–223].

Щодо засад когнітивної ономастики, то вони значною мірою закладалися у працях О. Карпенко. Зокрема, дослідниця констатує, що, як і ономастика загалом є специфічною сферою у складі мовознавства, так і когнітивна ономастика виявляє багато своєрідного у межах когнітивної лінгвістики завдяки таким специфічним прикметам онімів, як: 1) велика кількість; 2) їхня однореферентність та 3) відсутність у них семантичного дна [Карпенко 2010, с. 8–9]. Науковиця умотивовує використання термінопонять «онімічний концепт», «онімічний фрейм», «онімічне коло».

Зауважимо, що прихильники фреймового підходу в когнітивістиці відстоюють думку про те, що концептуальний простір на кожному з рівнів своєї організації впорядковується та структурується за допомогою фреймової мережі, а групи семантично близьких фреймів утворюють фреймову систему, у межах якої виокремлюються субфрейми, суперфрейми [Жаботинская 2009, с. 78].

О. Селіванова визначає фрейм як «структуру репрезентації знань, у якій відображено набуту досвідним шляхом інформацію про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що її описує, а також інструкцію по її використанню» [Селіванова 2006, с. 645].

До переваг фреймового підходу У. Карпенко-Іванова зараховує: відносну універсальність висновків, одержаних після реконструкції фреймової мережі концепту; проспективну спрямованість, зумовлену прогнозувальною силою фрейму; уніфікованість – можливість використовувати реконструйований фрейм для відтворення структури концепту в інших лінгвокультурах; універсальність – можливість пристосувати реконструйовану фреймову мережу для відтворення структури будь-якого іншого концепту. Дослідниця вважає, що фрейм дозволяє чітко уявити й зрозуміти концепт [Карпенко-Иванова 2006, с. 44].

Повертаючись до онімічних фреймів, зазначимо, що ономасти виділяють різну кількість таких розрядів власних назв, серед яких помітно виділяється топонімічний. Традиційно топоніми (вид онімів, власних назв природних або створених людиною об'єктів на Землі, які за характером іменованих об'єктів поділяють на ойконіми, гідроніми, інсулоніми, урбаноніми, хороніми, спелеоніми, дрононіми, дримоніми та ін. [Бучко, Ткачова 2012, с. 173]) прийнято виділяти в межах однієї мови за територіями їх поширення; розмірами – великі, менші, малі; типом об'єктів – назви країн, міст, сіл, річок, гір, вулиць тощо; знаністю, часто пов'язаною із символічністю; мовним вираженням та ін.

Проте, згідно з фреймовим підходом, існує один топонімічний фрейм, що об'єднує різні види онімів. Щоправда, у його межах можна вичленувати низку субфреймів, серед яких: ойконімічний, гідронімічний, оронімічний, хоронімічний, мікротопонімічний та ін. Крім того, топонімічний фрейм і структурується зовсім по-іншому. О. Карпенко, розмежовуючи загальномовний, груповий та індивідуальний ментальні ономастикони, зосереджує увагу на індивідуальному, який тлумачить як фрейм, що складається з кількох онімічних кіл, здебільшого чотирьох. Параметром для визначення таких кіл у топонімічному фреймі вважає «територію» та таку її ознаку, як «близьке – далеке», причому тлумачити її пропонує і в прямому, і в переносному значеннях [Карпенко 2010, с. 39].

Відтак ці чотири онімічні кола в межах індивідуального топонімічного фрейму частіше позначають: 1) найближче територіальне оточення – малу батьківщину; 2) етнічну топонімічну систему – рідну країну; 3) закордоння; 4) вигадану топонімію. Зауважимо, що залежно від досліджуваного матеріалу ці кола можуть дещо відрізнятися, оскільки зумовлені ступенем знання, особливостями ментального лексикону людини.

Мета статті, завдання. Метою статті є дослідити специфіку лінгвалізації індивідуального топонімічного фрейму у творчості відомого українського письменника Петра Сороки. Завдання полягають у тому, щоб виявити топоніми у денниках П. Сороки, з'ясувати особливості їхнього буття у ментальному лексиконі автора, систематизувати їх з урахуванням специфіки організації індивідуальних онімічних фреймів.

Методи та методика дослідження. Серед методів як загальнонаукові (описовий, методи узагальнення і систематизації, аналізу і синтезу), так і спеціальні, релевантні поставленій меті і завданням, зокрема методи фреймового моделювання та концептуального аналізу. Під час аналізу зважаємо на те, що власні назви, входячи до ментального лексикону, зазнають трансформації, стаючи концептами, які об'єднуються у фрейми. Відбір мовних одиниць здійснювали шляхом суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу. Матеріалом дослідження послужили денники П. Сороки, зокрема одна з книг – «Застиглий вогонь» Як зауважував сам автор, «кожен із моїх денників – твір незалежний від інших, цілком самодостатній. ...який народився з потреби сповіді» [Сорока 2006, с. 6–7]. Можливо, саме тому денники письменника так ви-

соко оцінені українськими критиками, літературознавцями. За словами М. Жулинського, це «висока література», «роман душі», «роман – переживання світу» [Сорока 2006, с. 361]. Високу оцінку денникам П. Сороки дали П. Вольвач, Р. Горак, Т. Дігай, С. Процюк, В. Чепурний та ін. Усі відзначають непідробну щирість автора, його витримане, добре і добротно виписане слово.

Специфікою жанру денників П. Сороки зумовлена велика кількість у них власних назв, крім топонімів, знаходимо також багато антропонімів, ідеонімів, ергонімів тощо. Перше найближче коло топонімічного фрейму включає назви рідного села. Для письменника такими є насамперед два оніми: назва села, в якому народився – Гриців і в якому живе – Петрики. Ще донедавна, до адміністративної реформи, ці села перебували в різних районах: перше – в Збаразькому, друге – в Тернопільському, сьогодні – це Тернопільський район, що свідчить про відносно близьку віддаль між ними, яку автор часто долав велосипедом (ровером).

Досить часто топоніми автор подає як орієнтири, напр.: *Час зникає, і ми не помічаємо, як залишається позаду дорога від* ***Петриків*** *у* ***Гриців*** [Сорока 2007, с. 61]. Багато контекстів демонструє захоплення П. Сорокою рідними серцю краєвидами, як-от: *Ніде немає такого свіжого, тужавого і чистого повітря, як у полі за* ***Гриців*** *!* [Сорока 2007, с. 10]. Для письменника рідні Петрики – це своєрідний мікрокосм, він постійно роздумує про людей, їхнє життя. Це виразно засвідчує наступний контекст під заголовком ***«Петрики»***: *Раніше думав про цей присілок («царське село») критично, адже зібралися тут виключно прибульці, яких ніщо не єднало, окрім місця проживання. Міцної спільноти не було, кожен сам по собі... Але збудували ми капличку, і вона об'єднала нас. Виявилося, що більшість людей винятково щирі, відкриті, душевні й глибоко віруючі* [Сорока 2007, с. 29]. Загалом автор однаково часто вживає як просторові орієнтири і конкретні власні назви, й загальні іменники *село* і *місто*, напр.: *Гадаю, що саме ровер став приводом для його приятельських стосунків з Нестором Кобриком, який став наїжджати у наше* ***село*** *десь із* ***Новиків****. Це кілометрів 15-17 від Гриців*ець... [Сорока 2007, с. 61].

Загалом денники формують уявлення про автора, який багато подорожує рідним краєм, розширюючи у такий спосіб свій «мікрокосм». Тому повною мірою до першого онімічного кола належать назви на позначення різних населених пунктів, розташованих як ближче до Гриців ець і Петриків (села колишніх Збаразького, Лановецького, Кременецького районів: Огризківці. Оришківці, Печірна, Карначівка, великі Луб'янки, Ванжулів, Стриївка та ін.), так і далі (Колодіївка, Гусятин, Бережани, Говилів, Медобори, Сухостав та ін.), пор.: *Під* ***Вищими Луб'янками****, з північного боку Гриців ець, неподалік лісу, є жидівське кладовище* [Сорока 2007, с. 42], або *Він лежить у землі зовсім недалеко від Петриків, біля шосе, що веде на* ***Бережани*** [Сорока 2007, с. 68], чи – *Якби рвонуло, то вважайте, що плуг опинився б у* ***Луб'янках****, кінь на* ***Говді****, а ви, діду, аж десь у* ***Киданцях*** [Сорока 2007, с. 75]. Останній приклад демонструє, як близько розташовані села. Як рідне сприймає письменник і село Кретівці, де любить ходити до церкви і де на цвинтарі «більше роду в землі, ніж на землі», водночас йому сумно від того, що поступово втрачає зв'язок із місцями, де народився, де пройшли дитячі роки, напр.: *На другий день великодніх свят пополудні пішки подався на* ***кретівський цвинтар****. Це майже два кілометри через усе село. То небуденний для мене шлях. Але нині я все гостріше відчуваю, що чужий у* ***Гриців цях****. І свята приносять все більше туги. Сумно і важко...* [Сорока 2007, с. 44].

До першого топонімічного кола належать також ойконім *Тернопіль*, гідронім *Нетеча*, оронім *Пастушок (Пастушка)* і низка мікротопонімів на зразок *Петриківський ліс, Луб'янецьке озеро, Луб'янецький ліс* та ін., пор.: *На ранньому досвітку дивлюся з петриківських пагорбів на Тернопіль і не в силі очей відвести* [Сорока 2007, с. 41]; *Зимою всякий раз в'їжджаю у* ***Гриців*****...***, милуюся силуетами дерев, зграйками дітей, що ковзають на вкритій кригою* ***Нетечі****...* [Сорока 2007, с. 9]; *На цій розлогій і доволі високій, як на нашу місцевість, горі пасуть корови жителі двох сіл Гриців ець і Стриївки. Але не тільки тому її називають* ***Пастушок*** [Сорока 2007, с. 111]; *Якось ми поверталися з ним з* ***Луб'янецького озера*** *і потрапили під грозу* [Сорока 2007, с. 106].

Якщо перше коло топонімічного фрейму окреслюється назвами рідних сіл, Тернополем і прилеглими до нього районами, тобто малою батьківщиною, то друге – це те, що символізує велику Батьківщину (Україна, Галичина, Київ, Канів, Дніпро, Карпати та ін.). До другого кола зараховуємо і ті назви, що з'явилися в текстах П. Сороки в результаті його подорожей Україною. Серед них переважають хороніми *Київщина, Черкащина, Кіровоградщина, Звенигородщина, Волинь, Чернігівщина, Хмельниччина* та ін., напр.: *Кілька днів з ініціативи Сергія Ткаченка мандрували ми в гарному письменницькому товаристві містечками і селами* ***Київщини, Кіровоградщини, Черкащини*** [Сорока 2007, с. 51].

Автор багато разів вживає оніми *Україна* і *Галичина*, виражаючи при цьому як захоплення, так і сум, тугу. З одного боку, він зачаровується їхньою красою, а з іншого, його огортає біль за Україну, а Галичину називає чужою для його матері, батька. Пор.: *...а попереду сяйво тепла і золота рідної* ***Галичини*** *– воістину благословенної* [Сорока 2007, с. 152] та *Коли піввіку тому вона опинилася в чужій їй* ***Галичині****, то ніде не могла прижитися – скрізь їй було погано* [Сорока 2007, с. 76] або *Скільки в нас добра на* ***Україні*** [Сорока 2007, с. 71] та *І на якусь мить мені видалося, що я зрозумів (ні, відчув), чому поет так тікав з* ***України****, чому так рвалося його серце і він гинув тут* [Сорока 2007, с. 50].

Знаходимо в досліджуваних текстах і такі двокомпонентні назви, як *Велика Україна, Східна Україна. Західна Україна*, пор.: *А після війни почали українців переселяти на* ***Велику Україну*** [Сорока 2007, с. 114] і *Люди заїжджі (він десь із* ***Східної***

***Україні**, а вона з-під Львова), які потрапили в село після війни, занесені вітрами примхливої долі* [Сорока 2007, с. 120].

П. Сорока виявляє неабиякі знання топонімії своєї держави, її історії, культури. Безперечно, це напряму залежить від його професії, мандрівок і подорожей, тісних взаємозв'язків з іншими письменниками, його інтелекту і пам'яті тощо. Автор антропонімізує назву Київ, напр.: *Позаду залишився **Київ**, і здавалося, що його важкий астматичний подих все ще наздоганяє мене...* [Сорока 2007, с. 51]. Вважає, що за онімами можна пізнавати мову: *За назвами наших сіл і міст можна вивчати українську мову: Бо є **Тихоміль, Водички, Міклаші, Жемелинці, Чепці, Чотирбоки, Сосанівка, Любар, Кмитів, Козіївка, Царівка, Ковбик, Рожів, Ситянки, Шпильки, Бузова, Печенівка**. Є села **Щурівка** і **Голубине**, є річки **Хвацька** і **Багно*** [Сорока 2007, с. 51]. Як філолог за фахом, сам використовує термін «топоніми», напр.: *Тепер коли вимовляю такі промовисті топоніми, що манили і хвилювали ледь не з дитинства, – **Фастів, Кодаки, Гребінки, Саливонки** чи **Тараща, Потіївка, Жашків, Гогоче**, то в уяві зринають конкретні краєвиди, люди й розмови* [Сорока 2007, с. 52].

Багато онімів письменник вживає, аби підкреслити, звідки родом та чи інша людина, здебільшого це письменники, про яких він пише (підрозділ «Літературний денник»), напр.: *Михайло Дяченко з **Дніпропетровщини**, Микола Клец з **Хмельниччини**, Петро Поліщук з **Уманщини**, Григорій Вишневий з далекої чужини* [Сорока 2007, с. 205] або *Як-от Василь Бабій з **Франківська**...* [Сорока 2007, с. 173] (в останньому випадку автор послуговується розмовною формою *Франківськ* замість Івано-Франківськ), або з метою охарактеризувати літературний процес, напр.: *Цікаві журнали, скажімо, з'явилися у **Дніпропетровську, Кіровограді, Черкасах, Рівному**, майже у всіх обласних центрах* [Сорока 2007, с. 134].

Для П. Сороки Україна – це край Т. Шевченка, край оповитий козацькою славою, що засвідчують такі контексти: ***Кирилівка. Моринці, Вільшанка, Звенигородка, Холодний Яр**. Шевченкові місця. Тарасів край* [Сорока 2007, с. 134] чи ***Про Запорізьку Січ** теж і в XVI-XVII ст. писали мало, а згодом появилися безсмертні шедеври* [Сорока 2007, с. 160].

Як письменник, П. Сорока опоетизовує відомі українські річки, напр.: *Купалися ми в **Росі** і у **Південному Бузі**, **Ладижинці** й **Уманці**, й теж різні води омивали нас: то злагіднююче-теплі, то холодно-подразнюючі, то пестливо-ніжні, то збуджуюче-свіжі* [Сорока 2007, с. 52]. Загалом автор вживає для вираження експресивно-оцінного ставлення до зображуваного багато епітетів, як-от у контексті: *Його батьки прибилися в наше село з **глибокої Волині**, але він народився уже тут, на березі **тихої Нетечі*** [Сорока 2007, с. 107].

Цілком авторським в індивідуальному топонімічному фреймі є третє коло, яке об'єднує оніми, що стали родинною пам'яттю, згадкою, тобто ті, про які письменник почув значно раніше, ніж їх побачив їх об'єкти. Відомо, що народився П. Сорока в сім'ї переселенців із Польщі (*«як виселяли українців за лінію Керзона»*), тож із дитинства слухав розповіді про Лемківщину, їхнє рідне село Бліхнарку, інші населені пункти. Письменник захоплюється своїм працьовитим народом, що пустив міцне коріння в Галичині і водночас співчуває, співпереживає, поділяючи тугу своїх предків за батьківщиною, пор.: *Коли після війни їх вигнали з **Лемківщини**, їй було двадцять. Сьогодні це стара, зігнута у три погибелі бабуся... На її очах виросло за селом ціле кладовище, а для неї там ніби немає місця: ображена земля її не хоче прийняти, бо надто вже кепсько було їй тут* [8: 76]; *Дід часто їздив у **Горлицю** і в **Криницю*** [Сорока 2007, с. 115] та *Дід Сидір служив паламарем у **Бліхнарській церкві** на **Лемківщині*** [Сорока 2007, с. 19]. П. Сорока щасливий від того, що мав змогу побачити село своїх предків: *Мені пощастило побачити цю церковицю наприкінці вісімдесятих років, коли лемки масово відвідували свою батьківщину* [Сорока 2007, с. 19]. Як бачимо, автор Лемківщину теж вважає своєю батьківщиною, тож окреслене нами третє онімічне коло певною мірою тяжіє до першого.

І нарешті, четверте коло в індивідуальному топонімічному фреймі охоплює власні назви на позначення топонімів закордоном, насамперед ойконіми і хороніми. Можна чітко окреслити декілька груп контекстів, в яких автор вживає подібні назви. Передусім це заробітчанська тематика, тобто тексти, в яких розповідається про українців, змушених шукати кращої долі в чужих краях, напр.: *Андрій Сташків з приятелями виїхав на заробітки в **Європу**. Доля закинула його в **Данію** до фермера* [Сорока 2007, с. 82], або *Його жінка вже третій рік була в **Греції** на заробітках* [Сорока 2007, с. 84], чи – *Скільки заробляє галичанка в **Італії**?* [Сорока 2007, с. 195].

Частина назв стосується Росії і вживається здебільшого в знижених, іронічно забарвлених контекстах. Це такі топоніми, як *Росія, Москва, Сибір* та ін. Подекуди тут трапляється і топонім *Польща*, напр.: *Пан Вісціховський «купився» на ту приманку і вернувся у **Польщу**, де вже через кілька місяців його арештували і відправили до **Сибіру**. Дорогою він вкоротив собі життя, перетнувши чимось гострим вени* [Сорока 2007, с. 117]; *Але естетика Сизоненка важка і... нестерпна. Оці безконечні поклони в сторону **Росії**, схиляння перед грубою і дикою азійською силою – просто жахливі й образливі для свідомого українця* [Сорока 2007, с. 127]. Тут спостерігаємо типові асоціативні зв'язки між Росією, Сибіром і злом, наругою, місцем заслання, смертю.

Досить часто П. Сорока використовує топоніми четвертого кола з метою окреслити місце і роль письменника в національній культурній традиції, як-от: *Чи змінилася б у **Росії** літературна ситуація, якби Єсеніну судилося довголіття? Він міг стати тим, ким став Гете для **Німеччини**. Кіплінг для **Англії**, Гюго для **Франції**, тобто цілою епохою* [Сорока 2007, с. 169]. Аналізуючи літературні процеси у світі, автор вживає назви не лише європейських міст і держав, а й такі, як: *США, Америка, Канада, Китай. Нью-Йорк. Ріо-де-Жанейро* та ін., напр.: *Сьогодні великим успіхом у **Китаї** користується*

прозаїк Ван Мей, майстер філософських і розважальних мікрооповідань... [Сорока 2007, с. 196] або *У кожного письменника є головна книга його життя. Для О. Гай-Головка це «Поєдинок з дияволом», видана в* ***Канаді****. Її переклали англійською мовою і подарували президенту* ***Америки*** [Сорока 2007, с. 182]. Натрапляємо в денниках і на згадки про давні міста, напр.: *Загибель книгозбірні у Константинополі така ж трагедія, як зникнення племені майя, а втрата бібліотеки Ярослава Мудрого – як падіння* ***Трої*** [Сорока 2007, с. 130].

Через порівняння, виражене оронімом, письменник виражає оцінку жанру притчі: *Притча – вершинна форма. Попри видиму легкість, вона недосяжна, як* ***Еверест*** [Сорока 2007, с. 229]. Загалом, скільки б топонімів на позначення закордонних об'єктів не вживав П. Сорока, він завжди послідовний у своїх симпатіях до рідної землі. Це звучить як з його уст, так із уст героїв його денників: *Об'їздив... чи не всю* ***Європу****, але сумував за батьківщиною, писав рідним тужливі листи* [Сорока 2007, с. 116].

Відтак, констатуємо, що розглянуті кола в межах теонімічного фрейму досить-таки умовні, бо авторські уявлення зумовлені ступенем його знання, міцністю входження в ментальний лексикон. Для П. Сороки у перше найближче онімічне коло можуть входити також і такі назви, як *Лемківщина* і рідна для всіх українців назва *Україна*, можливо, й деякі інші.

Загалом проведений аналіз підтвердив структурну розгалуженість дослідженого фрейму, що, як бачимо, охоплює низку підфреймів, серед яких переважають: ойконімічний: *...Недільного дня поїхав у* ***Чернівці****... Десь уже за княжою* ***Теребовлею*** *я пожалів, що вибрався у цю неблизьку путь* [Сорока 2007, с. 167]; хоронімічний: *Зі смертю Валерія Іллі* ***Україна*** *втратила великого поета* [Сорока 2007, с. 211]; гідронімічний: *Спочатку ми їхали понад порослим верболозом залужжям* ***Нетечі****...* [Сорока 2007, с. 101]; оронімічний: *Далі, за тою горою починається* ***Медоборівський кряж****...* [Сорока 2007, с. 111]; мікротопонімічний: *Але глини і каменю вистачало, дерево можна було дістати в сусідньому* ***Луб'янецькому лісі****, тож невдовзі виросталии нові хати* [Сорока 2007, с. 111].

Висновки. Аналіз показав, що в денниках П. Сороки топоніми характеризуються високою частотністю вживання та дають змогу читачеві змоделювати образ автора – людини освіченої, ерудованої і духовно багатої, глибше зрозуміти зображене, усвідомити важливість життєвого досвіду письменника. Стаючи концептами, топоніми маніфестують ментальну картину світу та підтверджують думку про те, що власні назви в ментальному лексиконі відіграють значно істотнішу роль, ніж у мові та мовленні.

Досліджений у статті топонімічний фрейм включає чотири кола: назви малої батьківщини, великої Батьківщини, назви, що стали пам'яттю, згадкою, та закордонну топоніміку. Встановлено також, що відбуваються активні процеси переходу топонімів із другого та подальших кіл у перше. Крім того, розглянуті власні назви формують п'ять основних субфреймів – ойконімічний, хрононімічний, гідронімічний, оронімічний та мікротопонімічний. Специфікою когнітивного підходу зумовлено те, що одиниці різних субфреймів можуть потрапляти в одне топонімічне коло, а компоненти одного субфрейму – у різні.

Перспективи подібних досліджень убачаємо в подальшому студіюванні не лише топонімів, а й антропонімів, ідеонімів та інших власних назв у денниках П. Сороки, насамперед в аспекті когнітивної ономастики з урахуванням процесів концептуалізації і категоризації. Вивчення авторських ононімів необхідно поширювати також і на творчість інших письменників, передусім із метою докладнішого вивчення регіональної ономастики.

Література

1. Бучко Д.Г., Ткачова Н.В. Словник української ономастичної термінології. Харків: Ранок-НТ, 2012. 256 с.

2. Жаботинская С.А. Онтологии для словарей тезаурусов: лингвокогнитивный подход. *Філологічні трактати*. 2009. № 2. Т. 1. С. 71–87.

3. Карпенко О.Ю. Когнітивна ономастика: навчальний посібник. Одеса: Фенікс, 2010. 158 с.

4. Карпенко-Иванова У.А. Фрейм «Вооруженное противостояние» в русской, английской, итальянской культурно-языковой традиции. Киев: ИД Дмитрия Бураго, 2006. 232 с.

5. Мойсієнко А.К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша. Київ: Сталь, 2006. 304 с.

6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

7. Сорока П. Денники 2004–2005 років. Тернопіль: Сорока, 2006. 364 с.

8. Сорока П. Застиглий вогонь. Денники 2006 року. Тернопіль: Сорока, 2007. 246 с.

9. Evans V., Green M. Cognitive Linguistics. An Introduction. Edinburg: Edinburg University Press, 2006. 830 p.

10. Minsky M.A. Framework for representing knowledge. *Frame conceptions and text understanding*. Berlin: De Gruyter, 2019. P. 1–25.

References

1. Buchko D.H., Tkachova N.V. (2012) Slovnyk ukrainskoi onomastychnoi terminolohii [Dictionary of Ukrainian Onomastic terminology]. Kharkiv: Ranok-NT. 256 s. [in Ukrainian].

2. Zhabotinskaya S.A. (2009) Ontologii dlya slovarey tezaurusov: lingvokognitivnyy podkhod [….]. *Filolohichni traktaty*. № 2. T. 1. S. 71–87 [in Russian].

3. Karpenko O.Yu. (2010) Kohnityvna onomastyka: navchalnyi posibnyk [Cognitive onomastics: a tutorial]. Odesa: Feniks. 158 s. [in Ukrainian].

4. Karpenko-Ivanova U.A. (2006) Frejm "Vooruzhennoe protivostoyanie" v russkoj, anglijskoj, italyanskoj kulturno-yazykovoj tradicii. Kiev: ID Dmitriya Burago. 232 s. [in Russian].

5. Moisiienko A.K. (2006) Slovo v apertseptsiinii systemi poetychnoho tekstu. Dekoduvannia Shevchenkovoho virsha [The word in the apperceptive system of the poetic text. Decoding Shevchenko's poem]. Kyiv: Stal. 304 s. [in Ukrainian].

6. Selivanova O.O. (2006) Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K. 716 s. [in Ukrainian].

7. Soroka P. (2006) Dennyky 2004–2005 rokiv [Diaries of 2004–2005]. Ternopil: Soroka. 364 s. [in Ukrainian].

8. Soroka P. (2007) Zastyhlyi vohon. Dennyky 2006 roku [Frozen fire. Diaries of 2006]. Ternopil: Soroka. 246 s. [in Ukrainian].

9. Evans V., Green M. (2006) Cognitive Linguistics. An Introduction. Edinburg: Edinburg University Press. 830 p. [in English].

10. Minsky M.A. (2019) Framework for representing knowledge. *Frame conceptions and text understanding*. Berlin: De Gruyter. P. 1–25 [in English].

TOPONYMIC FRAME IN THE WORK OF PETRO SOROKA

Abstract. The article is devoted to the analysis of the toponymic frame in P. Soroka's work, i.e. proper names of natural or man-made objects in the cognitive aspect. The study of toponyms as conceptual units, representatives of the corresponding frame is an urgent problem of modern onomastics. The purpose of the article was to trace the specifics of the linguistic objectification of an individual toponymic frame in the work of the famous Ukrainian writer Petro Soroka, in particular in such a genre as diaries, which, according to the author himself, "was born out of the need for confession." The task was to identify toponyms in the diaries of P. Soroka, to find out the peculiarities of their existence in the mental lexicon of the author, to systematize them taking into account the specifics of the organization of individual onymic frames. During the analysis, it was taken into account that proper names, entering the mental lexicon, undergo transformation, becoming concepts that are combined into frames and smaller formations - subframes. During the research, it was established that the analyzed individual frame includes four toponymic circles: 1) names of the small homeland; 2) names of the territorial toponymic system symbolizing the great homeland (ethnic circle); 3) names related to family memory and 4) foreign toponymy. At the same time, it has been proven that there are active processes of the transition of the second and subsequent circles into the first. It is proven that the considered proper names form five main toponymic subframes: oikonymic, horonymic, hydronymic, oronymic and microtoponymic. The specificity of the cognitive approach is determined by the fact that units of different subframes can fall into one toponymic circle and, conversely, components of one subframe - into different circles. The conducted analysis showed that a high frequency of using proper names in general and toponyms in particular is characteristic of such a genre as diaries. This helps the reader to get to know the author's linguistic personality more deeply, to model his image, to understand his inner world. As a result of the research, we can draw a conclusion about Petro Soroka as an erudite and spiritually rich person, in whose diaries toponyms are an important marker of the writer's idiostyle. We see the prospects of such research in further studies of author's homonyms, which must also be extended to the work of other writers.

Keywords: onym, toponym, frame, cognitive onomastic, diaries, P. Soroka.

© Вільчинська Т. 2023 р.; © Бачинська Г., 2023 р.; © Вербовецька О., 2023 р.

Тетяна Вільчинська – доктор філологічних наук, професор кафедри загального мовознавства і слов'янських мов, декан факультету філології і журналістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна; tetyana_v@ukr.net; https://orcid.org/0000-0003-4881-6132

Tetiana Vilchynska – Doktor of Philology, Professor of Department of General Linguistics and Slavic Languages in Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine; tetyana_v@ukr.net; https://orcid.org/0000-0003-4881-6132

Галина Бачинська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна; g.bachynska@gmail.com; https://orcid.org/0000-0001-6901-613X

Halyna Bachynska – Candidate of Philology, Associate Professor of Department of General Linguistics and Slavic Languages in Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine; g.bachynska@gmail.com; https://orcid.org/0000-0001-6901-613X

Оксана Вербовецька – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна; Oksana_Werbowetska@ukr.net; https://orcid.org/0000-0003-3142-364X

Oksana Verbovetska – Candidate of Philology, Associate Professor of Department of General Linguistics and Slavic Languages in Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine; Oksana_Werbowetska@ukr.net; https://orcid.org/0000-0003-3142-364X